

KERTINĖ PARAŠTĖ

Laisvės vasaris

Mūsų laikais neretai atrodo, kad viešai džiaugtis yra blogas skonis. Kiekviena džiaugsmo šventė sūdoma liūdną realizmo druska. Per vestuvių puotą kalbame apie skyrybas, gimtadienio džiaugsmas atmišiamas susirūpinimu sveikata ir senatvės ligomis. O džiaugtis galima ir reikia, nežiūrint to, kad mirsime ir mes, ir mums artimi žmonės. Džiaukimės, nežiūredami skaudančių strėnų, nepaisydami rūpesčių, kurie slepia tamsiomis priešaušrio valandomis. Džiaukimės, nes prieštą džiaugsmui skaitome kas rytą ant namo laiptų numetamo laikraščio puslapiuose, kas vakarą matome televizijos ekrane.

Vasario šešioliktoji tebūnie mūsų visų džiaugsmo šventė. Kitom reikšmingom progom prisiminkime mūsų tautai padarytas skriaudas, mūsų žmonių kentėjimus. O šios šventės metu prisiminkime laisvės stebuklą: Nepriklausomą Lietuvą. Nebuvo tai rojus žemėje, bet tai buvo Lietuva, kuri buvo pačių lietuvių valdoma. Viešame gyvenime buvo klaidų — kur jų nebūna — bet tai buvo mūsų pačių darytos klaidos, o ne svetimųjų mums užmestos. Net ir Maironis savo nusivilyme su tuo sutiktų. Vykdė politinio gyvenimo eksperimentus: ir seiminę demokratiją, ir taip tuo laikų Europoje madingą autoritetinį režimą. Bet tai buvo mūsų pačių eksperimentai, mūsų pačių bandymai. Ir kokie bandymai! Tada mes nebuvo pelės kurio nors pamišusio kaimyno laboratorijoje. Ką reiškia laboratorijos narvelyje gyventi, lietuvių tauta labai puikiai žino, tokiose pamišusių mokslininkų laboratorijose penkiasdešimt metų išgyvenusi.

Kodėl džiaugtis Vasario šešioliktoji? Pasiklausykime Tumo-Vaižganto, apie kurį mums šiandien kalba gretimame straipsnyje profesorė Vanda Zaborškaitė. Jau penkiasdešimt metų šventėme Vasario šešioliktoją ne tik kaip nepriklausomybės paskelbimo šventę, bet taip pat ir laisvės netekimo metines. Grįžkime prie laisvės šventės. Liūdesys ir kančių prisiminimas yra savo vietoje, bet palikime jį Vėlinėms ir trėmimų į Sibirą prisiminimui. Vasario šešioliktoji tebūnie džiaugsmo laisvės šventė. Laisvė, kuri buvo, ir laisvė, kuri bus, kuri taip arti, lyg ranka pasiekama.

Šimtą džiaugtis Lietuva lengva, nes kartu džiaugiasi visas pasaulis. Tiesiog svaigina tos trispalvės, kurios puošia *Time* ir *Newsweek* reportažus, kurias mato *Chicago Tribune* ir *Boston Globe* pirmuosiuose puslapiuose. Koks lietuvis nedrįsta sau pritaikyti *Chicago Tribune* reporterio Vincent Schodolski pastabą apie „šaltus, racionalius lietuvius, kurie sąmoningai eina keliu į Lietuvos nepriklausomybę“? Ar galime būti abejingi stebėtojai tuo laiku, kai išsilaisvinančios Baltijos tautos neša taiką beaižiniui Sovietų Sąjungai?

Yra nuostabu, ką padaro laikas ir žmonių žodžiai. Prieš metus Baltijos tautų noras nepriklausomybės buvo sutinkamas su skeptišku atšaurumu, nes jos troškėta to, kas neįmanoma. Dabar jos yra keliamos pavyzdžių kitoms Sovietų Sąjungos kalinėms tautoms — darykite tai, ką daro orūs ir racionalūs pabaltiečiai. Tai pavyzdys, ką žmonės, šaltai svarstydami, gali padaryti ir labai painioje padėtyje, kur manevravimo galimybės ribotos. Praėjusio mėnesio Sąjūdžio vadovybės naudota strategija buvo labai vaisinga. Tai geras ženklas atečiai — galime tik džiaugtis šių žmonių kūrybingu sumanumu.

Lietuva pastarąsias savaites praleido pasaulio scenoje. Jei 1918 metais Lietuva buvo pasaulio pakraštys, tai dabar ji yra įvykių centre. Tada ji buvo subyrančių rusų imperijos skeveldra. Dabar ji yra rusų imperijos skaldytoja. Iki 1988 metų rusų imperija buvo sniego ir ledo peizažas. Pabaltiečių laisvės giesmės žodžiai buvo tas garsas, kuris pajudino dešimtmečius susigulėjusias sniego pusnis kalnų šlaituose. Tos sniego pusnys dabar triukšmingai uždamos grūna ant išsiganusių rusų. 1918 metais Baltijos tautos naudojosi rusų imperijos suritę pasprukti iš tautų kalėjimo. Dabar Baltijos tautos ne tik paspruko iš kalėjimo, bet taip pat sunaikins patį kalėjimą. Baltijos tautų sąjūdžiai už laisvę ir nepriklausomybę yra modeliai kitom imperijoms tautom, kaip reikia siekti laisvės. Jei Sovietų Sąjunga įstengs subyrėti taikiai, tai bus dėka pabaltiečių pasiūlyto recepto, o ne dėl Miko Sergejevičiaus momento improvizacijų. Nėra kalbos, kad Gorbačiovo bėgimai ir staigūs posūkiai yra užsienio žiūrovams puikus laisvalaikio užsiėmimas, bet Sovietų Sąjungos atečiai jie kur kas mažiau reiškia, negu tos mintys, kurias neša Sąjūdis. Kokiais epitetais komunistų partija save dabins yra toks mažmožis, palyginus su savokom, kurios apibrėžia normalią visuomenę. Sąjūdžio nėsama normalios valstybės vizija yra kur kas svarbesnė ir komuništesnė (Nukelta į 2 psl.)

Kazys Varnelis

Juozas Tumas-Vaižgantas ir lietuvių kultūros vertybinės orientacijos

VANDA ZABORSKAITĖ

Lietuvoje, kaip ir visoje Rytų ir Vidurio Europoje, literatūra labai aktyviai veikia tautos mentalitetą ir dalyvauja dvasinio visuomenės klimato kūrime. Žymių tautų rašytojų vardai tampa simboliais, o vieni ar kiti jų kūrybos aspektai — visuomenei aktualių idėjų katalizatoriais. Tokia padėtis buvo per visą XX a. antrąją pusę, tokia tebėra iš dalies ir šiandien. Kultūra buvo vienintelė atrama per visus totalitarizmo dešimtmečius. Per dailę, muziką, poeziją, teatrą tauta siekė liudyti savo buvimą. Dvasinė atrama buvo ne tik aktualiai kuriamoji, bet ir praeities kultūra. Praeities rašytojai buvo gyvi dabarties dailininkai. Sistema juos persekiojo lygiai su gyvaisiais, nes juto, kad iš jų žodžio sklinda atsparumo, pasipriešinimo dvasia.

Literatūros istorija nebuvo tik akademinė disciplina, o siejosi su gyvybiniais tautos savimonės dalykais. Tauta norėjo žinoti savo kultūrinę praeitį, ją branginti, ją remtis. Be jos ji pasijustų esanti dykumoje, blaškoma istorijos vėjų, ir ją lengva būtų nutrinti nuo žemės veido.

Užėjus antrajai sovietų okupacijai, i bibliotekų specfondus tuoj buvo uždaryti visi Nepriklausomybės laikų vadovėliai, visa periodika, beveik visi grožiniai tekstai. Buvo iškeltas uždavinys marksistiškai nušviesti ir įvertinti visą praeities literatūrą. Susidarė stipri įtampa tarp ideologinio aparato reikalavimų ir literatūros istorijos rašančiųjų. Žinoma, ir patys rašantieji buvo labai skirtingi tiek idėjinėmis bei dorinėmis nuostatomis, tiek erudicija ir gabumais. Bet tie, kam rūpėjo išsaugoti objektyvų lietuvių literatūros vaizdą, iškelti joje glūdintą estetines, tautines ir humanistines vertybes, grūmėsi dėl kiekvieno sakinio, kiekvienos formulės.

Iš praeities literatūros pokario dešimtmečiais aktyviausiai funkcionavo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios autoriai, ypač Maironis, Kudirkas, Vaižgantas, V. Krėvė. Tautos problematika, vyraujanti jų kūryboje, buvo tautinės sąmonės palaikytoja, tautinių vertybių puoselėtoja: iš dalies jie

pavado istorijos vadovėlius ir filosofijos studijas. Užtat jie buvo labiausiai nepriimtini sistemos oficialiajai ideologijai. Tautos vertingumą kelianti literatūra negalėjo būti toleruojama, kai pačią tautos sąvoką buvo stengiamasi išbraukti iš tautos sąmonės ir kalbinės vartosenos. Žodis „tauta“ buvo beveik nebevertojamas ir buvo pakeistas „liaudimi“. Tauta, anot vieno šmaikstulio, išliko tik žodžių junginyje „tautų draugystė“.

Antrasis tautos atgimimas prasidėjo su Maironio ir Kudirkos vardais. Maironio „Lietuva brangi“ tapo antruoju tautos himnu, o jo gimimo 125-ųjų sukaktuvių minėjimas (1987 m.) — ryškia tautinio sąmoningumo manifestacija, nusiritusia per visą Lietuvą. Kudirka buvo išlaikytas mokyklų programose, nors cenzūra neleido spausdinti nei jo satyrų, nei publicistikos tekstų. Tik Sąjūdis iškovojo „Tautiškai giesmės“ vėl oficialią Lietuvos himno statusą. O kaip su Vaižgantu? Koks jo vaidmuo per praėjusius dešimtmečius ir kaip jis atrodė mūsų dabarties visuomeninių problemų kontekste? Šitai paklausti dera, minint rašytojo 120-ąsias sukaktuves.

I viešumą Vaižganto raštai okupuotoje Lietuvoje ėjo sunkiai. Tik 1958 m. pasirodė jo grožinės prozos dvitomis: *Pragiedruoliai* pirmą kartą po karo buvo išleisti 1969 m. Vaižganto kūrybos pasaulis, jo publicistikos idėjos, visuomeninės veiklos kryptis kirtosi su tuo, kas skelbta ir pripažinta kaip oficiali tiesa ir vertybė. Bet negalėjo būti visuomenėje visiškai užlopintas požiūris, kad Vaižgantas yra vienas iš tų, kurie esmiškai reprezentuoja XX a. lietuvių kultūrą, per kuriuos tauta suvokia save, projektuoja savo gyvenimo formas, tikslus, vertybes.

Šiuose savo pasvarstymuose norėčiau paliesti tris Vaižganto kūrybos ir literatūrinės veiklos motyvus: 1) idealinį jo kuriamą tautos kultūros modelį, 2) jo keliamą kaimo kultūros vertę, 3) jo religingumo pobūdį ir reikšmę.

1.

XIX a. atbudusi, savo buvimą suvokusi bei paskelbusi tauta XX a. pradžioje intensyviai ieškojo savo buvimo įprasminimo pasaulio.

Juozas Tumas-Vaižgantas

lyje. Aktualizuojamas romantiškas, herderinis požiūris į visuotinę kultūrą kaip tautinių kultūrų visetą. Kultūros vertės kriterijum laikomas jos organinis ryšys su tautos istorine patirtimi. Tautos psichinės sandaros, jos ypatingo pasaulėvaizdžio spėjiojimas tampa svarbiu kūrybos ir minties impulsu. Sofijos Čiurlionienės ir J. A. Herbačiausko, Vydūno ir Krėvės, Srugos ir Igno Šeiniiaus kontekste i literatūra ateina ir Vaižgantas su „Aukštaičių vaizdeliais“. *Pragiedruoliai* tampa lietuvių kultūros summa, i nepriklausomybę einančios tautos viltingu paveikslu. Tautos charakterio motyvą plėtojamas „Dėdėse ir dedėnėse“, dažnai paliečiamas publicistikoje.

Šį motyvą plėtojo Vaižgantas ne viena kryptimi, bet man rūpės tik vienas kitas atžvilgis, kuris yra giliau susijęs su opozicinėmis nuostatomis bolševizmo metais. Okupacija visomis išgalėmis

stengėsi atkirsti Lietuvą nuo Vakarų pasaulio. Daroma visa, kad tik būtų pamiršti tradiciniai santykiai su Europos kultūra. O tautai buvo svarbu išlaikyti šiuos ryšius savo atmintyje, nes tai ją siejo su pagrindinėmis žmogiskomis vertybėmis, kurias tremė ir po konomis tynė totalitarinė sistema. Todel priklausomy Europai įsiamonimas turėjo opozicijos reikšmę. Opoziciškai skambėjo tad ir nuoseklus Vaižganto europocentrizmas. Idealinį tautos charakterį jis projektuoja i Europos Azijos priešpriešą. Bet tai nėra toji pati Rytų-Vakarų priešprieša ar, tiksliau, šių opozicinių kultūrų sintezės ieškojimas, kurį kaip lietuvių kultūros istorinę paskirtį jau 1916 m. skelbė Šalkauskis. Tai nėra ne tas atsigrėžimas i lietuviškai sielai savo pirmąpradžias šaltinius giminingą Rytų dvasią, kuri traukė Vydūną ir skleidė Krėvės ir Čiurlionio orientacijas motyvuose. Vaižgantui Rytai („aziatiskumas“) egzistuoja tik kaip barbarybė, despotizmas, vergiškumas, kaip negatyvi europinių vertybių priešprieša. Šis supriešinimas nėra bent kiek daugiau išplėtotas, jis pasirodo tik kaip negatyvaus vertinimo ženklas, pozityviai iškeliant europietiskumą: „... lietuvis tai europietis ...“ (1,133) „Apyšurkščia žieve nuo lietuvių nuogrاندės, randi — europietį“ (*Pragiedruoliai*, II, 46). „Lietuviai, tikrai nusimanydami esą vakarų, ne rytų kultūros, tuo didžiuojasi, tai labai vertina ...“ (1,167).

Europietiskumas Vaižgantui patia bendriausiaja prasme — tai subtili dvasinė kultūra, nuglūndinta prigimtis („būdo švelnumas ir širdies gerumas“), kurią išbūtinio katalikiškoji Vakarų Europos dvasia. Tai ypatingai jautrus

kito žmogaus būsenos, situacijos, vertybių hierarchijos jautimas ir pagerbimas, tai, ką Vaižgantas mėgsta pavadinti „delikatnumu“. Tai tos kultūros savybės, kurios sudaro prielaidas kurtis demokratinėi visuomenei. Pradom man atleisti už ilgoką citatą (mažiau žinomą publicistikos fragmentą), kuri kalbamojo dalyko esmę geriau paaiškina negu detalūs apibūdinimai.

„Atmenu vieną atsitikimą. Aš jau buvau pagyvenęs kunigas, mano tėvelis buvo jau seniai miręs. Viešėjau gimtosios vietos miestelyje labai linksmoje ir prietelingoje draugėje. Senieji mini linksmus praeities atsitikimus, jaunieji tuo džiaugiasi ir juokiasi. Ūpas labai gražus, kaip teesti tarp geraširdžių aukštaičių.“

Išlikia šeimininke, paliesdama mane.

—Gi, štai, ir tamtos tėvelis. Vieną kartą paliko pavėlinčiai miestelyje ... kva-kva-kva ...

Aš turėjau ūmai atsimaityti veidu: taip nusigandau, kad linksmas nupasakojimas neduotų susirinkusiems progos pasijuokti iš mano tėvelio, kurį aš be galo be krašto mylėjau gyvą ir tebe gerbiu jo atmintį. Jis buvo paprastų paprasčiausias žmogelis, ne stipriolis, mažas, na visai ne „karžygys“. Taigi pasityčioti iš jo išvirkeliams miestelėnams buvo labai lengva.

Aš ir dabar nežinau ir neatspėju, kas ten juokinga atsitiko. Vis dėlto tuo metu mane visą perėmė, visas kailis nutirpo baime ir pirmas išblyškęs veidas turėjo užidegti raudoną liepsną. Pasakotoja savo ome atspėjo, kaip aš imu kankintis, sumišo ir bebabaigė paskutiniaus kalbos žodžiais:

— ... tai kad bėgs per šilėli.

Visas pasakos vidurys iškrito.

Mano ranka savaime išsitiesė jai ant galvos, lyg paglostydama, lyg palainindama. Gi paaugusi moteriškai, ją nusiėmusi, su pagalba pabučiauo, lyg atsiprašydama už savo neatsargumą.

Tas menkas atsitikimas taip man įstrigo atmintin, jog ir šiandien aiškiu aiškiausiai jį tebeatmenu, tebejauciu ir tebeaikaikiu aiškiu liudytoju, kiek mūsų „prasiėkais“ vadinamieji žmonės turi jautris ir švelnis širdies; to, ką mes vadiname „delikatnumu“. (4, 204-205)

Šitai Vaižganto suprata lietuviškos dvasios esmę skleidžiasi ir plėtojasi įvairiomis tautos charakterio pusėmis. Bene Mykolaitis-Putinas pirmas yra prašėkęs apie Vaižganto veiklią lietuvi. O šiandien ir visi apie Vaižgantą galvojame, kaip apie dinamizmą reiškėją ir skatintoją. Bet Vaižgantui gyvenimas, žmogus nėra nei vienpusiškas, nei viena-reikšmis. Papeikdamas apie tuos pat lietuvių jis sako, kad jie „tinginio žmonės“, nepaslinkūs, neritški. Kiek netikėtai jis šiems brožams iškelia ir pozityvų atitikmenį, kuris man šiandien pasirodo dėmesio vertas. Vaižganto gyvenimo filosofijoje yra svarbus žmogaus mokėjimas apsiriboti, rezignuoti, atsisakyti savo norų ir troškimų, atsižvelgiant i kitų žmonių gyvenimus. Tai kantrumas, pasiryžimas nelaužyti įsitvirtinusių socialinio gyvenimo formų vardan savo asmeninės laimės jeigu ji nesiderina su kitų žmonių laime, saugumu, teise. Su tuo susijęs savo sielos subjektyvios patirties didesnis vertinimas, negu praktiškojo pasaulio įvaldymo, asmens objekty-

(Nukelta į 2 psl.)

Juozas Tumas-Vaižgantas ir lietuvių kultūros vertybinės orientacijos

(Atkelta iš 1 psl.)

vacijos. Tokia yra „Dėdė ir dėdienė“ papasakotos istorijos ir pavaizduotų figūrų prasmė. Dėdė Mykolas savo maldose dėkoja Dievui, kad leido jam širdyje patirti gilios ir intensyvos meilės jausmus, aukštą laimės ekstazę — tai jam daug svarbiau negu šios meilės realizacija vedybose. Apsakoje iškelta vertybinė nuostata yra priešinga tai, kurią stengėsi bruktė įbruktį oficiali propaganda ir ypač pedagogika.

Būdingas savam laikui Vaižganto „nuvainikavimas“ buvo „Dėdžių ir dėdėnų“ ekranizacija („Tas prakeiktas nuolankumas“). Apsakoje atsiskleidžiantys pavaizduotų asmenų gyvenimai čia interpretuojami kaip totalinis pralaimėjimas, pasirinkta klaidingo principo — nuolankumo — pasekmė, nepriimant Vaižganto poetizuojamų vertybių — kantrybės, atsidavimo, altruizmo — tų vertybių, kurios per šimtmečius lietuvių valstiečio charakterį formavo katalikybės dirvoje. Jų ryšys su katalikiška, krikščioniška vertybių sistema buvo aiškus oficialiai partinei ideologijai. Jas atmetant, kartu buvo kuriamas žmogaus visagalybės mitas („Žmogus — tai skambantis išdidžiai“), niekinamas „klūpantis žmogus“. Jau nekalbant apie šios mitologijos cinizmą, kai tikrovėje viešpatavo absoliutus žmogaus pažeminimas, ji formavo tą žmogaus tipą, kuris atitiko bolševikinę sistemą ir sukėlė aštriausią ekologinę ir socialinę krizę, žmogaus, neįsąmoninančio savo galimybių ribas, neturinčio pagarbos natūraliai gyvenimo sandarai. Filmo polemika su Vaižgantu yra atskiras atvejis vadinamos kovos prieš „buržuazinį“ arba „krikščionišką humanizmą“, kurios įvairūs variantai nukrypdydavo tai prieš Biliūną, tai prieš Sruogą ar Putiną, tai dar prieš koki autorį, užkliūvantį partinei ideologijai.

Žmogaus sugebėjimas harmonizuotis su visa gyvenimo sankloda Vaižgantui yra esminis lietuviško charakterio ypatumas. Jam rūpi, kiek šis sugebėjimas derinasi su europinėmis demokratinėmis nepriklausomos valstybės formomis. Vaižgantas jį svarsto Rusijos revoliucijos tiesioginėje kaimynystėje 1918 m., todėl jis sietinas tiek su revoliucijos praktikos vertinimu, tiek ir su bendresnio pobūdžio svarstymais apie revoliucinių visuomenės pertvarkymų vertingumą.

Vaižganto požiūris į revoliucinius procesus gali pasirodyti nevienareikšmis. Jis karštai pritarė 1905 m. tautinei revoliucijai, rado kontaktų su Vincu Kapsuku 1919 m. Dėstydamas savo požiūrį į lenkų klerikalizmą, jis rašė: „Ka gi mes atsakysime, kai mums galų gale pasūlys: rinkitės iš mudviejų: socializmą ar klerikalizmą! Aš — ne socialistas; bet tokio atvejo aš nūsvirsiu į socializmą“ (151). Lenkų okupacijoje Vilniuje jis nostalgiskai prisimeną: „Aš negaliu užmiršti anos 1917 m. (eserų) programos, kuri man, tikrai sakant, visai buvo galvą apėmusi“ (2,160). Vaižgantas visados traukė socialinio teisingumo ir radikalių visuomenės reformų idėjas. Bet jos buvo priimtinos tik demokratijos rėmuose. Jis baigėsi Rusijos revoliucijos kruvinu chaosu ir troško nuo jo apsaugoti Lietuvą. Atspirties jis ieškojo tradiciškai susiklosčiusios tautos charakterio atitinkamuose ypatumuose. Šalia viso kito, lietuvis esąs „glūdišius“, linkęs glūdėti nuo amžių susiklosčiusiose gyvenimo formose, kaip tas per šimtmečius dirvoje įsigulėjęs akmuo. Jis užčiuopia „kietąjį“ lietuvių būdo sluoksnį — jo ramumą, pastovumą, kuris tačiau nėra aktyviojo prado paneigimas: „Kas neveikia, tas negyvas ir neturi teisės imti vietos pa-

saulyje, kur viskas juda kruta. Tik pastovumas, konservatyvumas visai nėra priešingas veiksmui, gyvybei, pažangai. Anglosaksų rasė skaitoma konservatyviausia pasaulyje ir drauge pažangiausia. Viso to, ko kitų padermių žmonės gauna ilgomis kovomis, kruvinomis ir narsiomis revoliucijomis, dideliu šauksmu ir reksmu, anglų tauta, rami ir pastovi, yra laimėjusi be visa to jau prieš daugelį metų. Kalbu apie visokeriopas piliečių teises ir laisves. Angluose yra pavergtų šalių, bet nėra pavergtų dvasių“ (2,220). Vaižgantas isitikinęs, kad lietuvių charakteris sudaręs gerą prielaidą būtent tokiam keliui: „... lietuvis tai europietis... Mes nenorime prisipažinti esą bendrai ir vienodai tos pat valstybės (Rusijos imperijos) per 100 metų auklėti ir gavę bendrą būdo savumą. Mes pasikliaujame anais tikraisiais, Europos mūmėse išauklėtais savumais (...). Ne Lietuvos pilietiškumu pasikliaujame, tik ypatingu lietuviškuoju savo būdu ir katalikiškąja dorybe (...). Duok, Pone Dieve, kad mes neapsiriktume. Aš net esu tikras, kad neapsiriksime labai daugelyje dalykų. Tik, ai man, aš nedrįstu atmintinai tvirtinti, jog mes neapsiriksime — visuose dalykuose; jog tikrieji lietuviai visame kame pasirodys pribrendę iki savivaldybės nepriklausomoje valstybėje; jog gana turi pilietybės nujautimo, kuris leis sudaryti ir palaikyti vidaus tvarką ir išmintingai žengti prie savo buities pagerinimo iš savo valios, liaudies valios reikimo“ (1,133-134).

Dar kartą patikslindami Vaižganto mintį, galėtume sakyti, jog trūkstant demokratijai subrendusio pilietiško, ji galės bent iki tam tikro taško pakeisti anas „ypatingasis lietuvių būdas“, kuris iš esmės priešingas chaosui, smurtui, prievartai, ... tas pastovumas, kurį tvirtiausiai laiko savo viduriuose dviejų tūkstančių amžiaus katalikybė“ (3,24).

Vaižgantas nėra vienintelis, motyvavęs savo priešišką požiūrį į revoliuciją lietuviško charakterio ypatumais. Jo mintis eina ta patia linkme kaip ir Dobilo Blūde — ta pati argumentacija ir vertinimų kryptis. Romano pagrindinio veikėjo Bajoriūno atsiirbėjimas nuo kraštutinių ir fanatizmo atitinka Vaižganto netgi revoliuciją lietuviško charakterio ypatumais. Jo mintis eina ta patia linkme kaip ir Dobilo Blūde — ta pati argumentacija ir vertinimų kryptis. Romano pagrindinio veikėjo Bajoriūno atsiirbėjimas nuo kraštutinių ir fanatizmo atitinka Vaižganto netgi revoliuciją lietuviško charakterio ypatumais. Jo mintis eina ta patia linkme kaip ir Dobilo Blūde — ta pati argumentacija ir vertinimų kryptis.

Idomi, žinoma, yra ne Vaižganto ar Dobilo argumentacija. Šiandien, kai visų akivaizdoje katastrofiškai sužlugę grandiozinis revoliucijos eksperimentas, svarstymai apie jo atitikimą ar neatitikimą kurios nors tautos dvasiai neturi reikšmės. Bet svarbu yra tai, kad Vaižgantas lietuvių kultūrinėje sąmonėje formavo pagarbą natūraliam, organiškam gyvenimo vyksmui, perimamumo principui, pastovumo, kantrybės ir apsiribojimo doryboms.

2.

XXIX a. tautinio atgimimo kultūrinė sąmonė įtvirtino realią istorinę situaciją: tautos kultūros pastatas kyla ant etninės valstiečių kultūros pamatų. Dar nesuiklosčius kultūros filosofijos teorinėms formoms, kuriami šią įžvalgą išreiškiantys meniniai simboliai. Vaižganto prozoje suformuotas valstiečių kultūros ir iš jos kylančios aukštesnės tautos kultūros idealinis modelis. Dorovinės, religinės, estetiškos, praktinės lietuviško kaimo vertybės skleidžiasi idealizuotos buities, žmogaus veiklos ir žmoniškųjų santykių paveikslais. Severiutes klėtėlė, Mykoliuko ir Napalio veiksmas, lino darbų pasaka, Tautų šeimos buitis — tai gražiausi mūsų žodžio meno paminklai lietuviško-

Lietuvių literatūros istorikė ir kritikė, monografijos apie Maironį autorė, profesorė Vanda Zaborskaitė, pakviesta dalyvauti 1989 m. Ateities studijinio savaitgalio programoje, skaito paskaitą apie Juozą Tumą-Vaižgantą 1989 m. spalio 29 d. Ateitinių namuose, Lemonte. (Dešinėje — Ateities savaitgalio sekmadienio popietės programos vadovas Gytis Liulevičius.)

jo kaimo dvasingumui, kūrybiškumui, estetinei jautrumui, harmonijos ir saiko jausmui. Tačiau būtent šie Vaižganto kūrybos momentai stalinizmo dešimtmečiais bene labiausiai trukdė jo oficialiam pripažinimui. Jie buvo pagrindas nuolat kartoti Kapsuko teiginį, esą Vaižgantas — buožijos idealizuotojas ir jo interesų reikšėjas. Šviesius Vaižganto kaimas kirtosi su Engels'o požiūriu į „kaimo idiotizmą“, kuris ypač pirmąjį pokario dešimtmetį buvo nulėmęs senjo kaimo vaizdavimą literatūroje, teatre, kine. Brėžėsi perdem negatyvus vaizdas, nupintas iš tingystės ir prietarų, tamsumo ir bukumo, „buožio“ kraugerisimo ir mažai žemių bei samdinių vargo, tapomas itin tirštom juodom spalvomis, suteikiant visam tam karikatūrišką, groteskinį pavidalą. Toks požiūris buvo formuojamas mokykloje, juo reikėsi totalinis santvarkos priešiškas, valstietijai, kaip smulkia-buržuazinei stichijai, kuriai nėra vietos socializme.

Praeities kaimo niekinimas buvo viena skaudžiausių jantamų kultūros deformacijų. Ją ir buvo griebtasi atitaisyti, atsiradus nors menkiausioms galimybėms. Ir tada atsirėmė į Vaižgantą. Ne tik ta prasme, kad pradėjo rodytis jo tekstai, duodą anam metui visiškai naują senjo kaimo viziją. Bet dar anksčiau prozoje ima polemiskai skleistis skaidri valstietiškos kultūros panorama. Turiu mintyje Mykalojaus Putino *Sukileliu*. Romano sumanymas bendro iš lėto, kol išsikristalizavo mintis sukurti savo liudžiai paminklą. Kaimo žmogus romane vaizduojamas kaip savosios kultūros kūrėjas, lietuviškosios spaudos adresatas, kovotojas dėl žmoniškų ir tautinių teisių. Autorius buvo galvojęs fabulos laiką prateisti iki *Aušros* ir *Varpo*, iki knygnešų epochos. Nesunku romane įžvelgti ryšį su *Pragiedrulių* tradicija, rastume ir visai konkrečių paralelių. Tie ryšiai nėra atsitiktiniai dalykai, prisimenant Putiną su Vaižgantu siejusį gilų dvasinį artumą. Ta pačia linija plėtoja ir „Atsiminimai“, kur Putinas savo kūrybos ištakas randa valstietiškos šeimos ir valstietiškos vaikystės aplinkos kultūroje. Tokia mąstymo kryptis Mykalojaus Putino pasaulėvaizde buvo naujas dalykas, lyginant, pavyzdžiui, su *Altorių šešėly* laikais, kur kultūrinės orientacijos buvo visiškai kitos.

Tuo pačiu beveik metu vyksta ir A. Vienuolio „Paskenduolės“ inscenizacijos Vilniaus dramos teatre byla, gana plačiai nuskambėjusi visuomenėje. Pasakojamojo žanro kūrinių perkėlus į sceną, pakito pavaizduotojo pasaulio kai-

kurie akcentai. A. Vienuolio novelėje kaimo žmonės, santykiai, situacijos yra sušildyti autoriaus refleksijų, apgaubti elegiška atmosfera, jausmingu pasakojimo tonu. Scenoje viskas pasirodė be to švelninančio filtro, ir A. Vienuolis buvo šokiruotas. Jis apkaltingo teatre, kad tas iškraipęs jo kūrinių ir priešėjų apjuodinęs kaimą. Čia, žinoma, buvo niekuo dėtos spektakliostatytos A. Liobytės ir K. Kymantaitės, Vienuolio vienmintės — stačiai išskrėtę pikta pokštą kai kurie meno dėsčiai, kurie buvo visų šios istorijos dalyvių išlėsti iš akių. Mums čia svarbu tik viena — pabrėžti, kokia opi buvo anuo metu senjo Lietuvos kaimo vaizdavimo problema.

Paskui atėjo kita karta, kuri savąi ėmė ieškoti tautos kultūros esmės ir ištakų. Iškiliausi jos reprezentantai — J. Aputis, M. Martinaitis. Tiesioginės įtakos Vaižgantui šiai kryptiai, berods, neturėjo, bet mąstymo linkmė išliko ta pati: kultūros savitumo ir gyvybinių šaltinių ieškojimo toje pat senoje agrarinėje kultūroje.

3.

Ką reiškia Vaižgantas dabarties religinei būklei Lietuvoje? Ši būklė yra komplikuoja ir nevie-nareikšmė, nors greitosiomis laikais žvilgsniui galėtų pasirodyti ir kitaip. Brutalusis valdiškasis ateizmas buvo atmetas beveik visos tautos, jo pusėje nesistoją joks save gerbiantis žmogus. Su atgimimu, regis, visų širdys atsivėrė tikėjimui ir Bažnyčiai. Antrąją Sąjūdžio suvažiavimo dieną, tekančios saulės spinduliuose plazdant tautinėms vėli-

Profesorės Vandos Zaborskaitės paskaitos klausosi Ateities studijinio savaitgalio dalyviai 1989 m. spalio 29 d. Ateitinių namuose, Lemonte.

literatūra, visų pirma iškyla Maironis. Jį galėtume sieti su savotiška „išsivadavimo teologija“, dieviškuoju teisingumu ir dieviškąja pasaulio tvarka jis motyvuoja tautos prisikėlimo viltis. Vaižganto religinis jausmas yra kitoks. Maironį jis manė esant „naiviai ortodoksišką“. Vaižgantui mažiau svarbūs instituciniai ir dogmatiniai momentai. Jis nėra teologas mąstytojas, o daugiau širdies religijos žmogus, kuriam lemiamas dalykas yra subjektyvinis jautimas, intuicija („omė“). Jam labai svarbi žmogiškoji (ne transcendentinė) katalikybės pusė, jos kultūrinis aspektas. Jam labai svarbu, kad katalikybė suteikė lietuvių kultūrai europietiško charakterį. Kita vertus — Vaižganto kūryboje skleidžiasi lietuviškosios „sodžiaus katalikybės“ vaizdas, etninėje valstietiškos kultūros terpeje suaugęs su pagoniškąja mitologija ir pasaulėjauta (Tautiuvienės malda). Katalikybė Vaižgantui neatisejama nuo tautos kultūros, jos pasaulėvaizdyje gyvenanti. Šitaip ji, neprarasdama savo esmės, vis dėlto lengvai susiliečia su pasaulietine vertybių sistema. Ypač šiuo atžvilgiu Vaižgantas iškyla kaip jungtis tarp katalikiškos ir sekuliarizuotos kultūros, o šių jungčių ieškojimas dabarties Lietuvoje yra, atrodo, viena iš svarbiųjų dvasinio gyvenimo kryptų.

Atvirumas pasauliui, atrodo, sieja Vaižgantą su popiežiaus Jono XXIII-ojo dvasinėmis nuostatomis. Meilė, kaip viską apglėbiantis principas, kūdikiškas širdies tyrumas yra tai, ko trokšta baimės ir neapykantos draskomos pasaulis. Tai, ko iš Katalikų Bažnyčios turbūt labiausiai laukia Lietuvos visuomenė.

Palankumas tikėjimui ir Bažnyčiai Lietuvoje dabar yra beveik visuotinis. Veikia čia ir akivaiz-

dus „kaltės sindromas“. Kairiosios visuomenės jėgos (komunistų ir socialdemokratų partijos) savo programose pripažįsta Bažnyčios ir tikėjimo pozityvią reikšmę tautos būtyje (tai anksčiau precedentu neturįs atvejis). Šią pagarbą ir pripažinimą Bažnyčia yra laimėjusi savo tvirtybe, savo ištikimu tiesos liudijimu. Ji vienintelė institucija, pasipriešinusi totalitarinei sistemai. Dabarties situacijoje jai labai reikia dosnios, atlaidžios Vaižganto dvasios, kad ji nepasiduotų pagundai kartais prabilti iš „jėgos pozicijos“.

Šiomis nelabai rišliomis refleksijomis norėjosi susieti Vaižgantą su kai kuriomis pastarųjų dešimtmečių Lietuvos dvasinio gyvenimo pusėmis. Iškeltieji satai toli gražu nėra visi — realybėje jie žymiai sodresni, šakotesni ir gilesni, nes Vaižgantas gyveno su mumis ir mūmų savo kūrybos ir asmenybės visuma, savo sukurto universumo estetiniu vertinimu, jo įtaiga ir žavesiu. Tačiau šiandienos grūdinčio ir prisikėlančio pasaulio sankirtose nušvinta atskiros šio universumo briaunos, gal tarpusavyje pakankamai nesujungtos ir neleidžiančios apimti visumos. Bet norėčiau tikėti, kad pasiteisina ir toks žvilgsnis, jeigu jis liudija rašytojo gyvavimą dabarties rūpesčių ir problemų kontekste.

Vilnius, 1989.10.14

NUORODOS

- 1 Juozas Tumas-Vaižgantas, *Raštai*, I. Vilniaus laikotarpis 1918-1919 m. Publistika, I dalis. Kaunas-Vilnius, 1922.
- 2 Juozas Tumas-Vaižgantas, *Raštai*, II. Vilniaus laikotarpis 1918-1919 m. Straipsniai, II dalis. Kaunas-Vilnius, 1922.
- 3 Juozas Tumas-Vaižgantas, *Raštai*, III. Kauno laikotarpis. Publistika, I dalis. Kaunas-Vilnius, 1922.
- 4 Juozas Tumas-Vaižgantas, *Pragiedruliai*. Vaizdai kovos dėl kultūros, II. Vilnius, 1969.

Laisvės vasaris

(Atkelta iš 1 psl.)

nistinė santvarka pavojingesnė, negu Gorbačiovo noras kitaip sustumdyti nomenklatūros kėdes ar pamainyti ant tų kėdžių sėdinčius.

1918 metais lietuviai Europai turėjo nuolat aiškinti, kad jie tik grįžta į Europos istoriją, kad jie yra seni pažįstami, nežinint, jog jie taip suvargę ir apskurę. Dabar Lietuva yra pasaulio pažįstama. Paskutinės Gorbačiovo improvizacijos Lietuvai atnešė neįkainojamos reklamos visame pasaulyje. Niekas turbūt rimtai neteigtų, kad Gorbačiovas iš anksto planavo, kad jo kelionė Lietuvon būtų fiasco. Bardamas Algirdą Brazauską jis tik šįjį iškelė į savo lygį. Šiom savaitėmis Brazauskas irgi yra žvaigždė: *New York Times* reporteriai daro su juo pasikalbėjimus, pasaulio televizijos reporteriai laukia jo prie Lietuvos pasituntinys Maskvoje durų. Tai irgi iškelia Lietuvos aspiracijas, nes

reporteriai nuolat prisimena, kad ir dabartinis partijos Centrinio komiteto plenumas šauktas Lietuvos komunistų partijai tramdyti. To rezultatas: ABC, CBS, NBC siuntia ne tik savo vyriausius reporterius į Maskvą, bet taip pat siunčiami reporteriai į Vilnių. Po pranešimo iš Maskvos eina pranešimas iš Vilniaus. Taip kaip televizijos žiūrovams šv. Bazilijaus kerkvė simbolizuoja Maskvą, lygiai taip pat Vilniaus katedra ir jos varpinė yra pasidavę pažįstami Lietuvos simboliai.

Taip išgarsėjusi Lietuva traukia ir politinių mokslų profesorus, kurie savo studentams siūlo kolegijos baigimo darbai analizuoti Sąjūdį. Studentams medžiaga anglų kalba apie Sąjūdį parūpina Lietuvių informacijos centras. Tokia talka studentams gal naudingas simbolis ir visai lietuviškai išsivijai. Mums turi būti svarbu ne tik suprasti, kas su mūsų tauta darosi. Išsivijanti interpretuoti lietuvių kultūrinis ir politinius projektus pasaulinėje perspektyvoje. Lietuvos naujasis žygis į laisvę idomus visam pasauliui.

Norim ar nenorim, mes savo pažįstamiems interpretuojam tai, kas Lietuvoj dedasi. Juo geriau mes būsim informuoti apie įvykius Lietuvoje, tuo geriau galėsime paaiškinti apie Lietuvos dabartinį kelią į nepriklausomybę. O gerai informuotam šiuo laiku būti nėra sunku: vien tik kasdien paskaitant *Draugą* pirmąjį puslapį gauname pačias svarbiausias informacijas. Tie, kurie lietuviškai skaito, bet nuo lietuviško gyvenimo nutolo, gali labai lengvai į ta gyvenimą sugrįžti, lietuvišką dienraštį užsiprenumeravę. Lietuvai reikalingi draugai: ne tik remti jos nepriklausomybę, bet ir talkinti jos nuterietojū ūkio atstatymą. Šiuo metu visos Vakarų simpatijos išsilaivinančios Lietuvos pusėje. Ir tai nepaprastai svarbus politinis kapitalas, kuris palengvins Lietuvos atstatymą. Jį sukūrė taip pat mūsų žmonės — tad ir dėlto džiaugiamės šioje laisvės šventėje — Vasario šešioliktoje. (a. a. ll.)

Vasario šalis — Lietuva

EUGENIJUS
IGNATAVIČIUS

Jei per XIX šimtmečio naktį iš paskutinio lietuvių atminties būtų ištrintas Lietuvos vardas, tai 1918 metų vasario šešioliktąją ant Baltijos kranto pabudusį kraštą galima būtų vadinti Vasario šalimi: taip giliai į kiekvieno lietuvių sąmonę įsirežusi ši data. Ji tas pat, kas prancūzui Bastilijos sugriovimas ar kitam Spalio revoliucija. Vasario 16-oji — šie daugeliui pasaulio tautų nieko ypatinga neraiškiantys laiko matmenys, mums, lietuviams, jau aštunta dešimties metų yra tapę įgimta paslaptimi. Tai — tik mums vieniems žinoma reikšminga skaičių magija, ir ne be reikalo kiekvienas tironas, trokęs mus paversti mankurtais, už šios datos priminimą gaudė ir teisę, šaudė ir trėmė kaip už tėvynės išdavimą, kontrrevoliuciją ar valstybinį perversmą. Užteko ant lentos užrašyti kreida „Vasario šešioliktąjį“ — dešimt metų lagerio Sibiro taigose gausi kaip mat. Šešiolikta vasario — nežinomas vyriškas vidurnakčio tamsoj šliaužiantis Gedimino kalną su lietuviška trispalve užantį ir kiekvieną minutę rizikuojantis kristi čia pat nuo lenkų legionieriaus kulkos; šešiolikta: nepilnametis gimnazistas, besiporščiantis į apledėjusį medį ir ant aukštesnio namo stogo su ta pačia mamos drobėje išdžayta trispalve, o kita rytą su virpuliu širdy laukiantis pėdėsių sunų ir NKVD tardymų. Šešiolikta vasario: susišaudymai, mirtys, slapsti subuvimai, pasikukėjimai pro petį, reikšmingi mirksniai, rankos paspaudimai, netikėjimas, viltis, praeikimas... Šešiolikta... tas pat, kas „Tegyvuoja Gegužės 3-osios konstitucija!“, Vilniaus universiteto aukso amžiaus saulėlydy mokinių rankomis užrašyta kreida mokyklos lentoje. Užrašymas baigėsi ne tik filomatų ir filaretų draugijos likvidavimu, bet ir 1830 metų sukilimu, universiteto uždarymu. Šešiolikta vasario Lietuvai tas pat, kaip Betliejaus žvaigždė katalikų pasauliui.

Šiandien neįsitenkam savyje, apimti nerimo, nesutelpa galvoje į jausmai nei mintys nuo šitokių staigių pasikeitimų. Rodos, nebūvo pernai metų, nebuvo „karo stovio“ tuščiose Vilniaus gatvėse, nei pėdėsių sunų, uostinėjančių paskutinius trispalvininkų takus. Mes pritrūkom jėgų įvertinti naujoves ir atsidūrėme keistojo piligrimo situacijoje, kai eidamas per nykia dykumą, kamuojamas troškulo ir baimės, prieš akis staiga išvysti iš kalno atsiverusią šaltinio kaskadą. Puoli visom keturiom ir godžiai ryji srūvančią versmę. Tačiau tavo riekutės per mažos ir per siaura burna, kad vienu gurkšniu galetum susiurbti į save taip seniai laukta gaivos stebuklą. O per penkiasdešimt metų jo tiek daug susikaupę išslaptintojo užtvankioj — kliaugia gniuždanti srovė, vanduo teka tarp pirštų, krinta ant pečių, trykšta pro šalis ir visas puses, ir tu esi bejėgis atsigeriti visam gyvenimui iš karto, tuoj pat atsiimti likimo skolą.

Ore skamba tie patys žodžiai, tačiau kitaip sudėstyti, būdžia tūkstančių mintis vieno kalbėtojo lūpos. Tai atitirpę žodžiai, šalčių užmigdyti žiemkenteliai, sutrūkus ledams vėl tiesiasi į saulę ir ima rodyti gyvybės lustelius.

Sunku apibūdinti šią pirmą, po pusamžio pertraukos švestą Vasario šešioliktąją. Mes net nežinome, kaip ją reikėtų švesti (dauguma juk nesame jos regėję). Ji panaši į nušvitusių meteorą, į angelą, nusileidusį ant Laisvės paminklo pjeestalą Kauno karo muziejaus sodely, į naujai atsiverusias Arkikatedros bazilikos duris, pagaliau, į patį Sąjūdį.

Prie istorinio namo Nr. 26 Didžiojoje gatvėje, Vilniuje, kur 1918 metais buvo paskelbtas Lietuvos Nepriklausomybės aktas, 1989 metų vasario šešioliktąją buvo iš naujo atidengta paminklinė lenta.

Paradoksiška situacija, tauta, netekusi nepriklausomybės, šventčia ir skelbia kadaise buvusio jos paskelbimo datą! I dangų stiebiasi tos pačios vėliavos, už kurias vakar būtų priitaikytas baudžiamojos kodekso straipsnis, šiandien jos plevėna net viršum mūsų dviasį prižiūrinčios įstaigos, ir — ar ne paradoksas — ta pati įstaiga atsiduria Vasario 16-osios gatvėj! Arba garsoji Vilniaus Arkikatedra: prieš pusmetį daug kas nesirijo net pasirašyti, kad ją gražintų tikintiesiems, šiandien nebijo ateiti

į atšventinimą, o kitas — ir persižegnoti. Ir netrenkia perkūnas, neima vėlnias, nenudžiūsta ranka. Iš tos pačios tribūnos kalba partijos lyderis, po jo dvasininkas, buvęs kalnys. Kas atsitiko Lietuvoj? Kodėl taip viskas normalėja, kodėl žodžiai tampa kūnu? Reikšminiai ir žmonės grįžta į savo vietas. Natūralu ir žmogiska.

Bet situacija vis dėlto paradoksiška. Ji gimdo kitus paradoksus. Anglų jūrininkai Klaipėdos uoste iškėlė savo laive trispalvę, o trispalvės uosto šeimininkas sako

— ne, valstybėje valstybės būt negali — pakeiskite kita, dar valstybiškesnę vėliavą. Nepavydėtina svečio padėtis.

Tokių paradoksų — kiek nori. Kažin, ar pasauly yra bent viena valstybė, kurioj visi kitataučiai imtų reikauti, kad ir jų kalbos ten būtų valstybinės.

Tai šitai su kokiom nuotaikom ir mintim atėjome į 1989 metų Vasario šešioliktąją, vėl šventčiamą viešai.

Ypač šventiškas, kaip ir dera buvusiai sostinei, buvo Kaunas. Svarus karo muziejaus sodelis su grįžusiomis iš „tremties“ skulptūromis, grakščioji Laisvės statula, prisidengusi trispalvės šydu, laukė iškilnių. Jau penkioliktosios popietės iš visos Lietuvos renkasi Sąjūdžio seimo deputatai į Muzikinį teatrą neeilinės sesijos. Čia pat, teatro skvere, atminty tebeliepsnoja Kalantos auksa už laisvę. Tą pačią popietę Lietuva susikaupia po Aukštųjų Sančių ažuolais prie atrupėjusių kryželių ant savanorių kapų.

Žuvusių už Lietuvos nepriklausomybę. Atgiję jų šešėliai, pražydę geleimis ir atminimo žvakėmis, giesmės žadinami tarsi papildo išretėjusias tautos gretas. Tą patį viziją užpildo puošnią Muzikinio teatro paskliautę, po kuria tebevyro siluetai kitų vyrų, susirinkusių į paskutines nepriklausomybės iškilmes 1940 metais. Jų nebera gyvųjų tarpe, pasikeitę daiktai, išnyko žmonės, liko tik jų mintys. Liko vizija. Yra ką pamąstyti ne vienam, neišskiriant ir tų, kurie darbuosi naikindami tautos buvimo ženklus ir žudė savo gentį. Juk reikės visiems čia dar pabūti kartu, sveikintis rytais ir valgyti tą pačią duoną. Čia, tarp buvusių aukų ir jų palikuonių. Teks ne kartą pažvelgti į savo pačių griautą paminklą.

Nėra vieneriškėmių dalykų, kaip ir įvykių, žmonių, švenčių. Vasario šešioliktąją kiekvienas minėjome savaip. Tačiau visus

mus jungė kažkas neapčiuopiama, bet tikra ir gyva sąmonės gėlė. Vargu ar liko kas šiai dienai abejingas. Ir šventėme ne taip, kaip, būdavo, kitas šventes. Dabar jau galime pasakyti: turim ir mes Tautos šventę — traukos lauką, kuris gali burti ir vienyti mūsų po visą Žemę išsklaidytą tautą. Visų pirma Lietuvoje gyvenančius žmones, gerbiančius ir mylinčius visa, kas gera mūs papročius, gyvenime, kultūroj. Svarbu kurti gyvenimą, nesutrikinti, kuo daugiau įtraukti į save tėvų ir protėvių sukauptą lobį, taip staiga atsiverusių dviasį gaivinančių šaltinių. Kad nenutekėtų nė vienas lašas pro šalį, kad jie sustiprintų ir papatintų mus ir mūsų vaikus, kad turėtume kuo dosniai dalytis ir su kaimynais.

Visa, kas svarbu, yra aišku ir paprasta, kaip gyvenimas. Paprastais, nors gal ir ne visai tobulais, žodžiais pasakyta mūsų tautos tiesa 1918 metų vasario šešioliktąją Didžiojoje gatvėje, Vilniuje. Jiems paaiškinti nereikia disertacijų ar tarptautinių žodynų. Jie tik išreiškia viziją, po Baltijos dangum švytinčią jau daugiau kaip septynis šimtmečius.

Štai kodėl mums vasaris — pavasario mėnuo, nors kartais žeme ir slypi po stora pusmį. Štai kodėl mūsų giesmės ir dainos panašios į maldą, o himnas — į gero — sviesos ir tiesos — linkeimą sau ir visam pasauliui.

(Iš Kultūros barų 1989 metų trečiojo numerio, kurio pradžioje buvo skirta pirmą kartą nuo sovietinės okupacijos Lietuvoje viešai švestai Lietuvos Nepriklausomybės šventei — Vasario šešioliktąją. Eugenijus Ignatavičius yra rašytojas, savo apsakymuose vaizduojantis Lietuvos kaimo žmones, užgožtus kolektyvizacijos ir sovietinės santvarkos. Jo vėliausia knyga *Chrizantemų autobusas* Draugo kultūriniam priede aptarė Petras Melnikas 1989 m. balandžio mėn. 29 d. laidoje.)

Laisvės paminklas Kaune, atstatytas ir pašventintas 1989 metų Vasario šešioliktąją dieną.

V. Kapočiaus nuotrauka

Justinas Marcinkevičius

*Diena atrištom akim.
Diena iš kapo pakilus.
Viešpatie, leisk jai atkilti.
Tebūna jos žodžiai kilnūs.*

*Pašauk ją, pašauk atsitiet
ir laisvę išskleist — kaip esmę.
Štai mes — ir mūsų tik tiek,
kiek buvom ir kiek esame.*

*Kiek būsim šioje dienoje
sudygę augimui ir brandai,
ant žemės gyvi ir po ją,
paženklinti lietuvių randais.*

*Prie savo kalbos prikalti,
prie istorijos prirakinti.
Sakau jums: mes nekalti.
Mes tik labai iškankinti.*

*Bet jau atrištom akim.
Bet vėliava jau pakilus.
Viešpatie, leisk mums atkilti.
Tebūna mūs polėkiai kilnūs.*

1989 m. vasario 16 d.

Monografijos „Didysis varpininkas Vincas Kudirka“ autorius Aleksandras Merkelis.

visapusi pasišventimą tautos kultūros ugdymui, dvasinei bei medžiaginei pažangai. Kudirka ir jo *Varpas*, *Varpas* ir jo Kudirka — tai nuostabus lietuviškasis renesansas, nepaprastas palikimas Lietuvai, iš kurio ji ir dabar vėl „stiprybė semis“.

Aktoriai Petras ir Apolonia Steponavičiai paskaitė iš Anotilijos Kairio *Nematosios giesmės* romantišką pasaką — fantaziją, neva Kudirkos prisiminimą, kaip ir kodėl jis sugalvojęs leisti laikraštį *Varpa*. Labai gaila, kad tokia proga aktorius savo skambiu scenos žodžiu neperdavė nė vienos ištraukos iš Vincos Kudirkos puikaus literatūrinio palikimo, kaip, pvz., „Lietuvos tilto atsiminimų“, *Viršinių* ar bent poros eilėraščių. Tai kiekvienam aktorui prieinamas lojis, kurio, deja, su klausytojais nebuvo pasidalyta.

Muzikinę monografijos sutiktuvių dalį atliko muzikas Alvydas Vasaitis, aptardamas ir paskambindamas Kudirkos kompozicija „Nemuno vilnys“, o soliste Dalia Eidukaitė-Faneli padainuodama Čerienes „Lietuvos laukai“, Budriūno „Tykiai, tykiai“ ir Vincos Kudirkos kūrybos „Karvelėlių“, harmonizuotą Stasio Žilėvičiaus *Varpas*, savo galingu skambesiu prikėlęs Lietuvą ir nusmaigstęs jos kelia tolerancijos

kultūros pažangumo gairėmis, nenustoję skambėti ir Vincui Kudirkai mirus. *Varpa* žurnalas leidžiamas ir išėjimoje, jau 40 metų. Žodį tarti buvo pakviestas dabartinis jo redaktorius Antanas Kučys, kuris pasidžiaugė didžiojo varpininko monografija — vertingą įnašą lietuvių literatūron.

Mokytojas Juozas Masilionis visus kvietė užsisakyti Kudirkos lauką *Varpa* numerius, per spausdintus ir prabangiai išleistus keturiais tomiais (penktasis dar spausdinamas). Šie *Varpa* tomai, kaip ir monografija, yra ypačiai laukiama dovana Lietuvoje.

Trumpas, sklandžias knygos sutiktuves baigė pobūvio šeiminkė Jūratė Variakojienė, prisegdama gėles programos atliekėjams ir nuosirdžiu žodžiu pasveikindama Vytautą Mikūną, jau 28 metus pirmininkaujantį Vydūno fondui, visa širdim atsidėjusį sunkiam lietuviškos spaudos darbui. Ne veltui lietuviškoje skautijoje Vydūno fondas ir Vytautas Mikūnas tapę sinonimu.

Gausūs šios vertingos knygos sutiktuvių svečiai dar ilgai nesis-

DIDYSIS VARPININKAS
VINCAS KUDIRKA

Aleksandro Merklio knygos „Didysis varpininkas Vincas Kudirka“ viršelis

kirstė, vaisindamiesi ir apžiūrindami Vincos Kudirkos raštų parodėlę bei dailininko Petro Aleksos vaizdžiai nupieštą Kudirkos šeimos medį ir, žinoma, isigydami naująją knygą. Už šią malonią lietuviško žodžio popietę didelis aciū kruopšties rengėjams — Vydūno fondui ir Akademiniui skautų sąjūdžiui Chicago skyriui.

Viešnia

Švenčiant Vasario šešioliktąją praėjusiais metais Kaune, Aukštųjų Sančių kapinėse kauniečių pagerbė savanorius, žuvusius kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Pirmoji lietuvių dailės šventė

ALGIMANTAS KEZYS

Šeštojo Mokslo ir kūrybos simpoziumo, vykusio Lietuvių centre, Lemonte, ir Jaunimo centre, Chicagoje, 1989 m. lapkričio 23-26 d., proga buvo suorganizuota pirmoji Lietuvių dailės šventė. Ją sumanė ir sumanymą įvykdė čekiški lietuvių meno puoselėtojas Emilijus Holenderis, sėkmingai sutraukęs net tryliką meno parodų į Čiurlionio galeriją ir į naujai įrengtas galerijas Lemonto Lietuvių centre. Tų parodų sąrašas yra toks: 1) Kilnojama jungtinė išeivijos dailininkų paroda „Dailė '89“, suorganizuota Algimanto Kežio; 2) Lietuvos dailininkų tapybos paroda „Atgimimo šviesa“, paimta iš Karolio Avižienio rinkinio; 3) Juditos Patraitės-Jozaitienės metalo papuošalų paroda; 4) Mstislavo Dobužinskio, Prano Domšaio ir Viktoro Petravičiaus darbų paroda iš Lietuvių dailės instituto rinkinio; 5) Rimo VisGirdos keramikos darbų individuali paroda; 6) Joanos Danutės Plikiųnės-Bružienės individuali grafikos paroda; 7) Liaudies drožinių paroda iš Romo Pukščio rinkinio; 8) Magdalenos Stankūnienės ankstyvosios tapybos paroda „Gėlių daina“; 9) Lietuvos grafikų paroda iš Aldonos ir Ramojaus Vaičiū kolekcijos; 10) Onos Pajėdaitės paruošta fotografijų paroda „Tautos žadintojai“; 11) Algimanto Kežio fotografijų parodėlė; 12) Konstantino Žardalevičiaus tapybos paroda; 13) Algimanto Žemaitičio audinių paroda.

Per parodų atidarymus Čiurlionio galerijoje ir Lietuvių centre kalbėjo LB Kultūros tarybos pirmininkė Dalia Kučienė, Daiva Karuzaite, Emilijus Holenderis, Viktorija Matranga, Lori Wilson, Joyce Jablonski ir Algimantas Kežys. Rita Markelytė-Dagienė atliko dainų recitalį per parodų atidarymą Čiurlionio galerijoje.

Jau vien iš šio sąrašo susidaro vaizdas, kokios apimtys buvo šio pirmojo (planuojama tokias šventes rengti kas ketveri metai) Lietuvių dailės šventės. Ją buvo įmanoma konkretizuoti daugelio pasisventėlių dėka, ypač įrengiant naujų galerijų patalpas Lietuvių centre, Lemonte. Šiam darbui į talką atėjo Lietuvių fondas, paskyręs patalpų remontui 16,000 dolerių ir entuziastingų Lietuvių centro talkininkų būrys, vadovaujamas Liudo Šlenio, pašventęs nesuskaitomus viršvalandžius sienų, lubų, grindų išdėžavimui, apšvietimo ir paveikslų pakabinimo sistemų sutvarkymui. Darbas buvo baigtas „vieną minutę“ prieš parodų atidarymą, atsilankiusiems svečiams karštai plojant ne tik dailininkams ir kolekcionieriams už kūrinių paskolinimą, bet ir remonto darbininkams už įdėtą darbą.

Kalbėti apie visų parodų turinį bent kiek išsamiau šios recenzijos rėmuose nebūna įmanoma. Kai kurios jungtinės ir individualios parodos buvo aprašytos šio laikraščio puslapiuose anksčiau („Dailė '89“, Joanos Danutės Plikiųnės-Bružienės darbai) ar kūrinių jau matyti, ypač paimtieji iš fondų. Naujai pasirodė ir labiau kritę į akį buvo bent keli vienetai.

Karolio Avižienio, Ramojaus ir Aldonos Vaičiū bei Romo Pukščio kolekcijos eksponavo iš Lietuvos atvežtus tapybos, grafikos ir medžio drožinių darbus, kurių tarpe buvo Vinco Kisarausko, Antano Gudačio, J. Gutausko, Jono Čeponio, M. Skudučio, Rimo Bitūno, Aleksandro Savicko, Antano Kmieliausko, Gedimino Pranckūno, J. Dauksaitės-Gobienės, Jono Švažo, Jūratės Stauskaitės ir daugelio kitų mums dar nematytų tapybos ir grafikos darbai.

Didžioji Lietuvių centro salė, kurioje vyko pagrindiniai Mokslo ir kūrybos simpoziumo pasikaitę posėdžiai, buvo išpuošta

„Lietuvių dailės '89“ dalyviai menininkai per Dailės šventės atidarymą Šeštojo mokslo ir kūrybos simpoziumo metu 1989 m. lapkričio mėn. 17 d.

Magdalenos Stankūnienės naujai sukurtos serijos „Žemė Motina“ didelio formato tapybos darbais. Ši paroda rengėjų buvo pavadinta „Gėlių daina“, bet ji neturėtų būti sumaišyta su Stankūnienės ankstyvesniaja serija apie gėles, o yra pastarųjų metų kūryba, kurioje dailininkė toliau vysto mitologinę tematiką, tik šį kartą ne apie deives ir jų aukurus, bet apie sudvasintą gamtą, ypač medžius. Ciklas susideda iš dvidešimties tapybos darbų. Tai medžių, jų kamienų ir šakų siūbuojanti kantata. Pagal senuosius lietuvių papročius, apie kuriuos Stankūnienė girdėjo vaikystėje, medžiai negalėjo būti draskomi ar skriaudžiami. Jie buvo laikomi šventi, jų šakose gyvendavo vėles. Pakilus vėjui, jos tarp savęs kalbėdavusios, pasidžiaugdamos ar padejuodamos. Kai kuriuose Stankūnienės paveikluose šakų išdėstymas primena šokėjų figūras, pabrėžiančias medžių antropomorfiskumą, arba jų gyvą sielą. Šios autorės darbuose jaučiama kilni pagoniška mistika ir pagarba gyvajai gamtai, kurioje senoliai įžiūrėjo Kūrėjo šlamantios dvasios artumą.

Čiurlionio galerijoje, šalia tapybos darbų iš Karolio Avižienio rinkinio, pirmą kartą mūsų visuomenėje pasirodė jauna dailininkė Judita Patraitė-Jozaitienė su savo sidabro išdirbiniais. Judita irgi žavi Lietuvos senovės tematika. Ši dailininkė atkuria senuosiuose kapinyuose atrastų pabaltiečių papuošalų pavyzdžius — žiedus, sagutes, auskarus, sages, apyrankes. Būdamą jauna akademikė, Judita domisi modernaus meno išraiškomis, bet savo darbuose ji linksta į tradicines formas, išryškinančias jai artimą etnografinį kraštą. Archeologinių radinių pavyzdžiuose, kai kuriuose siekiančiuose antrą šimtmetį po Kristaus, Judita pajunta senovės mistinę jėgą, kurią ji perduoda autentiškos šviesos, perleista per savo pačios kūrybinę prizmę.

Paminėtina yra Konstantino Žardalevičiaus tapybos paroda, eksponuota erdvoje galerijoje, Lietuvių centre. Jo ekspozicija tematinio požiūriu skirstosi į dvi dalis: astrologinių ženklų variantai ir ese apie beprasmius žodžius. Žardalevičius tiki ir dangaus kūnų pajėgumą paveikti žmogų žemėje. Venera, Jupiteris, Saturnas ir kitos planetos bei mėnuliai yra veikimo centrai, kurie valdo žmogaus nuotaikas, jausmus, jo būdą ir gyvenimą. Būdamas tapytoju, jis vartoja spalvą ir potėpius išreikšti ezoterinėje tradicijoje priimtus principus, pavyzdžiui, raudona spalva jam reiškia aktyvumą, ekstrovertiją, valia, ekspansiją. Priešingi šiai spalvai poliai yra žaliai mėlynai atspalviai, kurių prigimtyje yra introvertija, susikaupimas, ramybė, estetiškumas. Žaliesiems tonai — tai

svyravimai, nepastovumai, o jiems priešinga spalva yra violetinė, kuri simbolizuoja struktūrą, tvarką, griežtumą, hierarchiją. Vartodamas tokių spalvų prasmės alfabetą, Žardalevičius kuria planetinius peizažus, kuriuose vyrauja vienas ar kitas koloritas, išreiškiantis aukščiau minėtas nuotaikas. Koloritą palydi kompoziciniai teptuko potėpiai, savo staugumu ar apvalumu, statumu ar gulstumu papildydami spalvos įtaigumą tematika. Negana to. Kiekviena spalvinė ar kompozicinė struktūra seka iš anksto nustatytu astrologinės isminties kriterijum „Saulės žodis“ yra karštas, ugningas, iki geltonumo įkaitęs degimas, reiškiąs saveiką, bendravimą, tvarką. Tuo tarpu Mėnulio peizažas yra letas, žalsvas, šaltas, be apčiuopiamų gyvybės ženklų. Vis kitokias interpretacijas gauna Saturno, Jupiterio, Veneros ir

kitų planetinių kūnų ikvėptos spalvinės kompozicijos.

Tą patį spalvų ir potėpių principą Žardalevičius vartoja ir savo „Beprasmių žodžių“ cikle. Kalbos beprasmiškumą šis autorius suvokia kaip gryną subjektyvumą žmogijoje epistemologijoje. Jis laikosi nuomonės, kad komunikacijos priemonės, kuriose vienas žmogus susikalba su kitu, neneša objektyvios prasmės. Kiekvienas žodžio klausytojas suvokia kito išartą garsą, nuspalvintą savo patirties, kuri visada yra skirtinga nuo kito žmogaus patirties. Šis dailininkas-filosofas priveda iki kraštutinumo senąjį scholastikų suformuluotą epistemologinį principą: „Quidquid recipitur, recipitur secundum modum recipientis“ (Kas suvokiama, suvokiama pagal suvokiančio priizmę). Todėl Žardalevičius tapo rašytinius žodžius neaiškiai, tarsi jie būtų kažko

kie, vakariečiui nesuprantami, hieroglifai. Pačių žodžių Žardalevičiaus kūryboje iš viso nėra. Yra tik bendra nuotaika. Tą nuotaiką taikliai išreiškia autoriniai paveikslų pavadinimai: „Eilutės iš likimo knygos“, „Nepažįstamo žmogaus parašas“, „Rašytinis peizažas“, „Suglamžytas raštelis“, „Nepažįstama raidė“. (Konstantino Žardalevičiaus darbai eksponuojami šiuo metu Čiurlionio galerijoje, Chicagoje, vykstančioje parodoje, kartu su kitų trijų menininkų kūryba: Aurelijos Ovsiankienės, Kosto ir Antano Ulevičių. Paroda tęsis iki vasario 15 dienos.)

Pagrindinėje Lietuvių dailės muziejui skirtose salėse, šalia Petravičiaus, Domšaio ir Dobužinskio paveikslų, ant tumbų, kaip miškas, buvo išdygę Rimo VisGirdos keramikinės urnos, į aukštį besistiebiančios indai ir mergaičių figūros su aukštais kuodais ant galvų. Ant šių kūrinių sienelių tarp ryškių dekoratyvinių papuošalų aiškiai išžiūrimi poniūčių bei poniūčių sukarikatūriniai veidai: „Urna su geltonais ir violetiniais plaukais“, „Kalifornijos mergaitė su bandede ir mažu gabaleliu druskos“. VisGirdos piešinio charakteringas štrichas yra kampotumas, kuris lyg staigus staccato drasko visą kūrinių erdvę. Toje erdvoje yra įpinti įvairių visuomenės tipų atvaizdai. Tai VisGirdos komentariai apie mūsų laikų visuomenę. Jie negailestingai naikštis ir kandūs. Irėži ir keramikinius indus, puodus, vazas, jie atrodo lyg dekoratyviniai elementai. Vėlesnėje darbai vazas ir puodus pakeitė žmogaus biustus. Autorius pristatė, kad šis posūkis jo kūryboje įvyko po jo apsilankymo Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje, kur jis pastebėjo, kad socialinio realizmo įtaigumai vietiniai menininkai vartoja trijų dimensijų dekoratyvinius elementus tiesiai ant skulptūrų. (Jo paties piešiniai

Dailės šventėje Lemonte 1989 m. lapkričio 23-26 d. (iš kairės) architektas Edmundas Arbas, JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Dalia Kučienė, poetas Bernardas Brazdžionis, „Gimtojo krašto“ korespondentė Julija Musinskienė, Gediminas Baravykas ir JAV LB Kultūros tarybos narė Nijolė Martinaitytė.

„Gimtojo krašto“ korespondentė Julija Musinskienė su Dailės šventės organizatorium, JAV LB Kultūros tarybos nariu Emilijumi Holenderiu.

ant keramikinių vazų buvo daugiausia dviejų dimensijų. Šioje parodoje eksponuoti kūrinių yra ankstesniųjų laikų — vazos, urnos ir indai — ir vėlesnėji biustai ir portretai. Vienuose ir kituose VisGirdos pagrindinis rūpestis yra socialinė žmogaus padėtis, kuria jis sielojasi, bandydamas ją pakeisti gerio link savo šmaikščiu humoru ir satyra.

Meno parodos, susispietusios po „Dailės šventės“ skraiste, įvairavo savo brandumu ir kokybe. Bet smalseniam žiūrovui buvo galima jose visose rasti patinkančiam peno, patenkinančiojo estetinius ir protinius apetitus, kurie gerokai paastreja per mokslininkų ir kūrėjų suvažiavimus.

„Lietuvių dailė '89“

JONAS RŪTENIS

Šeštojo Mokslo ir kūrybos simpoziumo, vykusio Chicagoje ir Lemonte 1989 m. lapkričio 23-26 d., metu didelė duoklė buvo atiduota ir dailėi. Tenka pasidžiaugti, kad simpoziume apie dailę kalbėjo profesionalas dailininkas Adolfas Valeška. Tuo dailė tapo pripažinta lygiateisiu mokslo ir kūrybos partneriu. Ta pačia proga Chicago Čiurlionio galerijoje ir Lemonto Lietuvių centre buvo suruoštos dailės parodos — daugiau kaip tuzinas.

Visos jos, ypač savo pavadinimais, idomios ir reikšmingos. Jų nemačius, o tik iš Rimo Vėžio aprašymo (*Draugo kultūrinis priedas*, 1989 m. lapkričio mėn. 4

* Dailininko Adolfo Valeškos paskaitos Šeštojo mokslo ir kūrybos simpoziumo programoje „Lietuviškojo meno reprezentavimas svetur“ tekstas atiteity bus spausdinamas *Draugo kultūriniam priede*.

Lietuvių dailės muziejaus patalpos Lietuvių centre Lemonte, kuriose per Šeštąjį mokslo ir kūrybos simpoziumą buvo eksponuoti Viktoro Petravičiaus, Mstislavo Dobužinskio ir Prano Domšaio kūrinių. Salės viduryje matyti Rimo VisGirdos keramikos darbai.

d.) sprendžiant, prašosi kelios pastabos. Prie parodų apibūdinimo priedai: „Taip pat bus išstatyti ir garsūs peizažistų darbai“ arba „yra pasaulinio masto keramikos“ — nieko nesako. Tai tik sugalvoti kalambūrai ar epitetai, be reikšmės ir be pagrindo.

Išsamiau reikia aptarti parodą, pavadintą „Lietuvių dailė '89“ (Lithuanian Art '89). Pirmiausia su nuosirdžia pagarba tenka padėkoti parodos organizatoriui Algimantui Kežiui. Jo nuolatinis rūpestis kelti išeivijos dailės meną ne tik pagirtinas, bet ir neįmanomas atsidėkoti. Parodos surengimas tai didelio užmojo, ryžto, rūpesties ir darbo išdava. Dar šioje vietoje tenka pridurti, kad Algimantas Kežys yra bene tas vienintelis išeivijos dailės variklis ir puoselėtojas, besistengiantis įvairiais būdais ir atvejais išeivijos dailę iškelti į tinkamą ir užtarnautą pakopą.

Minėto straipsnio autorius Rimas Vėžys rašo: „paroda pateikia lietuvių išeivijos meno skersinį pjūvį, kuris nėra šabloniškas, bet savo pažangiu dvasiniu klestėjimu atspindi praeities kultūrą naujomis ir glisnėmis formomis. Ši paroda, kaip ir didelė dalis šiuolaikinio meno, yra tam tikra meno istorijos apžvalga: nuo tradicinių liaudies meno išraiškų iki įvairiausių moderniojo meno krypčių“. Pirmu žvilgsniu tai išraiški parodos epigrama, tik, deja, su ja ne visuose aspektuose galima sutikti. „Lietuvių dailė '89“ jau visų pirma neatitinka pavadinimą. Dauguma parodos eksponatų dešimties metų senumo. Tik retas „89“ tapytas. Taigi darbai savo metrika nuo „89“ toli atsilieka. Antra, kad tai būtų koks nors skersinis pjūvis su pažangiu dvasiniu pradū, kalbą net meno istorijos apžvalgos lūpomis, taip pat tenka suabejoti. Tradicinės liaudies meno išraiškos senų meistrų dešimt metų senumo darbuose matomos, o modernaus

meno kryptys keliomis užuominomis jaučiamos, bet apie jas meniską kalba dar labai sunku susikalbėti.

Ši paroda, neabejojant Algimanto Kežio užsimojimais, įgyvendinti techniškai nepavyko. Teko naudoti turimus ar lengvai pasiekiamus darbus ir iš to suorganizuoti parodą. Tai, kas šioje parodoje eksponuojama, ypač mūsų meistrų darbai, daugeliu atvejų matyti parodose, o jų reprodukcijos spaudoje.

Parodoje labai daug darbų dar labai mažai žinomų bei girdėtų menininkų. Vartant katalogą, matyti, kad jie šarvuoti mokslo laipsniais, jau daug kur pasireiškę, bet tai dar nėra kriterijus vertybėms matuoti. Menas nėra matuojamas — menas jaučiamas, žiūrovą kalbina, veikia protą ir jausmus — linijomis, varsa, kompozicija ir įvaizdžiu. Parodos darbų tematika ir kiti pradai žiūrovą nutieikia minoriskai. Daugiausia jie atitinka amerikiečių posakį „gim-crack“ (pigūs), o lietuviškai, pagal Tumą-Vaižgantą, „Čia nėra nei proto, nei širdies, o tik rankos“.

Darbai, kurie pasižymi bandymais, kur nesprendžiamos tapybinės ar grafines problemos, prilygsta rebusams. Rebusų kūrėjai tai dažnai vadina idėjomis. Čia prisimena pasakojimas apie kaimo moterėlę, nuėjusią į bažnyčią ir išklausišią jauno kunigėlio pamokslą, sakantį: pamokslas buvęs graudus, net ašarą nubraukti teke. Kunigėlis kalbėjęs apie „idėją“, bet taip ir nepasakęs kur, kada ir ką idėjo... Menas be meilės joks menas, ar jis būtų vienokios ar kitokios disciplinos ribose. Menas reikalauja meilės, jausmo, grožio, spalvos ir viso to derinio visumos.

Dalį darbų galima pavadinti net šarlataniškais. Jais autoriai nieko nepasiekė, žiūrovui neįmonavo, o tik patys save apgavo. Kyla klausimas, ar tas

primitivių formų, neišbaigtos, palaidos struktūros pomėgis nėra paprasčiausias ženklas, kad tai daroma ne todėl, kad taip norima, o todėl, kad kitaip ir nemokama?

Parodoje iškirtina viena drobė. Ji, kaip nesvarstyk ir kaip negalvok, tinka tik pornografiniam žurnalui, bet jokiu būdu ne „Lietuvių dailė '89“. Pasisakoma, kad mėgiama poezija, o sarnai įgalina išreikšti jausmus ir nuotaikas. Nebūtina gadinėti drobė, kai tiems saupsams yra ir kitos galimybės...

Baigiant, žodis apie katalogą. Rimas Vėžys savo pastabose apie „Lietuvių dailė '89“ taria: „Šiai parodai Algimantas Kežys išleido puošnų 44 puslapių katalogą“. Iš pirmo pažvelgimo jis puošnus, nors jo išdėstymas galejo būti ir išradingsnis. Kita pastaba, kuri neišvengiamai persisi, tai spalvotos darbų reprodukcijos. Jų net keliolika, bet kaip tik tų darbų, kurie mums mažai pasitarnauja, kurie rikiuojasi į „nei proto, nei širdies, o tik rankų“ kategoriją. Katalogas daug puošniau atrodo, jei spalvotos reprodukcijos būtų išryškinusios meniskai vertingus darbus ir seniau sukurtus darbus. Taip atsitiko (spėjau) tik todėl, kad „rankomis“ atliktų darbų autoriai, užsimokėdami už brangiai kainuojančias spalvotas reprodukcijas, šoko parodyti save.

Paroda, keliaujanti iš vienos į kitą lietuvišką salą, nebūtinai turėjo paneigti gimtąją kalbą — katalogą išleidžiant anglų kalba. Tuo nieko nepasiekiama, nes lietuvių gyvenviečių salėse kritikai paprastai nesilanko.

Užsklandai dar kartą reikia pakartoti metų metus skanduojamą prašymą: reikia surengti, tikra to žodžio prasme, rimtą, atrinktą, reprezentacinę meno vertybę — išeivijos dailininkų parodą. Tai būtų pats didžiausias įvykis išeivijos dailės bet kuriais Viešpaties metais.